

نموده‌هایی از حضور

پریان در اساطیر

نویسنده:

مهوش سامانیان

ویراستار:

هاله سینایی

انتشارات تمدن علمی

سرشناسه	سامانیان ، مهوش : ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	نموده‌هایی از حضور پریان در اساطیر / نویسنده مهوش سامانیان و ویراستار هاله سینایی.
مشخصات نشر	تهران: تمدن علمی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۲۲۸ ص.
شابک	978 - 600 - 94345 - 9 - 6
وضعیت فهرست‌نویسی	ف.پ.ا.
موضوع	پریان
موضوع	فرهنگ عامه
موضوع	افسانه‌های پریان
موضوع	پریان در ادبیات
شناسه افزوده	سینایی ، هاله ، ویراستار .
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۳ ن ۸ ۲ س / GR ۵۴۹
رده‌بندی دبویی	۳۹۸/۲۱
شماره کتابشناسی ملی	۳۷۱۹۵۶۹

نموده‌هایی از حضور پریان در اساطیر

نویسنده : مهوش سامانیان

ویراستار : هاله سینایی

چاپ اول: ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

صفحه آراء : لیلا حائری مهریزی

لینتوگرافی: صدف ۸۸۸۳۰۵۳۳

چاپ و صحافی: رامین

ناشر: تمدن علمی

خیابان انقلاب - خیابان دوازدهم فروردین - خیابان شهدای ژاندارمری

بن پست گرانقر پلاک ۴ تلفن: ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۴۳۴۵ - ۹ - ۶

فهرست مطالب

۱۳	اسطوره و نیاز انسان به شناخت آن
۱۷	منشأ وجود پریان در اساطیر اقوام
۱۸	تلفظ و رسم الخط واژه‌ی پری
۱۹	پری از زبان واژه نامه‌ها
۲۰	پری از دیدگاه واژه شناختی
۲۳	شکل پریان
۲۷	جایگاه پریان
۳۰	انواع پریان
۳۳	پریان چشمه‌ها
۳۶	پریان دریایی
۳۷	علت شکل‌گیری اسطوره‌های پریان دریایی
۳۸	انواع پریان دریایی
۶۱	خاستگاه تولد نمف‌ها در اسطوره‌های جانشینی یونان
۶۱	پریان درختان
۶۶	پری خشکسالی (دشیار) duž-yāiryā و پری فراوانی (هویار) hūyāriyā
۶۷	پری خنثائی
۷۱	پریان سگ پیکر
۷۲	پریان صلح

۷۳	پریان نگهبان
۷۳	عروس پری
۷۴	موش پری
۷۶	ویژگی‌های پریان
۷۶	زیبایی و نیکوکاری
۸۱	قدرت پیش‌گویی
۸۵	رقص، آواز خوانی، نخ‌ریسی و بافندگی
۹۷	عمر طولانی
۹۸	صفت‌گری و قدرت خارق‌العاده پریان
۱۰۰	پیکرگردانی
۱۰۱	پیکرگردانی‌های اساطیری
۱۰۱	هدف پیکرگردانی
۱۰۲	پیکرگردانی پریان
۱۳۴	امشاسپندان (جاودانان مقدّس، فرشتگان)
۱۳۶	آناهیتا
۱۳۹	بهرام
۱۳۹	تیشتر
۱۴۱	رام
۱۴۱	سروش
۱۴۳	مهر
۱۴۴	دین‌پریشان
۱۴۹	پریان و پهلوانان شاهنامه
۱۴۹	کیومرث
۱۴۹	هوشنگ
۱۵۱	تهمورث
۱۵۳	جمشید

۱۵۵.....	کی کاووس.....
۱۵۷.....	کیخسرو.....
۱۶۵.....	پیوند و ازدواج پریان با ایزدان و پهلوانان.....
۱۷۶.....	پریان در قرآن.....
۱۷۶.....	بررسی معنایی دو واژه‌ی جن و پری.....
۱۷۷.....	پریان در اعتقادات اعراب.....
۱۷۸.....	شان نزول سوره‌ی جن.....
۱۷۹.....	ویژگی‌های پریان در قرآن.....
۱۸۸.....	پری در فرهنگ عامیانه.....
۱۹۰.....	همزاد.....
۱۹۱.....	ارتباط آل و همزاد.....
۱۹۲.....	سفره‌ی دختر شاه پریان.....
۱۹۳.....	تعبیر خواب پریان.....
۱۹۵.....	بری القا کننده‌ی شاعران.....
۱۹۹.....	ویژگی‌های پری در زبان شاعران.....
۲۰۳.....	ترکیبات و اصطلاحات.....
۲۱۵.....	پینوشتها.....
۲۱۸.....	فهرست منابع.....

سخن مؤلف

میرچالباده در کتاب آیین و اسطوره در تئاتر می‌گوید:

سراسر ادبیات شفاهی پهلوانی آکنده از تبدیل شخصیت های تاریخی به اسطوره‌ای است. یعنی افرادی که وجود خارجی و تاریخی داشته اند و به مرور به خیال‌ها پیوسته، اسطوره شده‌اند. در واقع در ادب شفاهی به نوعی شاهد استحاله‌ی شخصیتی تاریخی به قهرمانی - اساطیری هستیم. علاوه بر این، نمونه‌های اصلی تاریخی که قهرمانان و شخصیت‌های عمده‌ی سرودهای حماسی - مردمی را رقم زده‌اند، بر اساس الگویی نمونه قالبی اساطیری یافته‌اند یعنی شبیه قهرمانان کهن پرداخته شده‌اند. ولادت همه‌ی آن‌ها اعجاز‌آمیز است و از این جهت به هم شباهت دارند و حتی در منظومه‌هایی مثل مه‌بهاراتا دست کم یکی از والدینشان خدایی است و یا در بعضی موارد نظیر ترانه های حماسی تتاری و پولینزیایی قهرمانان به آسمان سفر می‌کنند، به سرزمین مردگان فرود می‌آیند و با پریان و نیمه‌الهگان حشر و نشر دارند. در این موارد خصیصه تاریخی شخصیت‌ها اثبات شده و غیرقابل تردید است اما تاریخی بودنشان دیرزمانی در برابر تاثیر فرساینده اساطیر که آنان را می‌خورد و می‌تراشد دوام نمی‌آورد. حادثه تاریخی فی نفسه اگرچه بسیار مهم باشد در حافظه‌ی مردم باقی نمی‌ماند و هر چه آن واقعه‌ی تاریخی به الگویی اساطیری نزدیکتر گردد این امر تخیل شاعرانه را بیشتر برانگیخته، شعله ور می‌سازد و آن حادثه یا شخصیت های مربوط به آن را آسیب ناپذیر و جاودان (ستاری، ۱۳۷۶: ۱۶۹)

با توجه به مطالب پیش گفته، با بررسی کلی در سیر تاریخی و ریشه‌یابی زمانی واژه‌ی پری، می‌توان احتمال داد که پری نیز از جمله شخصیت‌های اسطوره‌ای است که در یک استحاله‌ی تاریخی از شخصیت‌های واقعی به وجود آمده است. همچنین با جستجو در داستان‌های پریان، اعم از ایرانی و غیر ایرانی و دقت در عناصر تشکیل دهنده‌ی این داستان‌ها

و خصوصاً افکار و آرمان‌های شخصیت‌های آنان می‌توان احتمال داد که موجودی اسطوره‌ای به نام پری، شکل دگرگون‌شده‌ی شخصیت زنان بزرگ و اشرافی و یا زن - ایزدانی است که در حوادث تاریخی وجودی واقعی و خارجی داشته‌اند؛ بدین صورت که چنانچه ما خصوصیتی چون زیبایی، قدرت فوق‌العاده، تأثیر بر ایزدان و بسیاری ویژگی‌های دیگر را در وجود این زنان محرز بدانیم و از سوی دیگر در پریان نیز این ویژگی‌ها را بیابیم؛ می‌توان اظهار نمود که این خصوصیات نخست در هر زمان، به طور مستقیم و بی‌واسطه در افکار و خیال مردم و به ویژه زنان طبقات عادی و فرودست جامعه مورد توجه قرار گرفته و به تدریج به شکل آرزوهایی دست نیافتنی در ذهن آنان مؤکد گشته است؛ سپس از طریق نقل سینه به سینه‌ی آن‌ها، یک یا تمامی این خصوصیات به صورت آرمانی در داستان‌ها و قصه‌هایی ازین شکل گنجانده شده، برجستگی تام یافته و سرانجام در وجود انسانی مثالی به نام پری لباس واقعیت بر تن نموده است و با گذشت قرن‌ها، این شخصیت که بسیار زیباست و قدرتی خارق‌العاده دارد، بر پهلوانان و قدرتمندان تأثیرگذار و گاه نیکوکار و گاه بدکار و شرور است، در ذهن و زبان مردم اسطوره شده است.

در این میان هر قوم بنابه اقتضای محیط زندگی خود و نیازمندی‌ها و علایق خویش، صفات و ویژگی‌های دیگری نیز بر خصوصیات پری افزوده است و برخی از صفات پری را در قصه‌ها برجسته‌تر و برخی دیگر را کم رنگ‌تر نمایان ساخته است. به عنوان مثال، در یونان باستان، از آن‌جا که سیل خدایان و ایزدان، آسمان و زمین را پر کرده است و از سویی گاه نیاز به مبارزه با آن‌ها و تصمیماتشان و حتی فریفتن آن‌ها احساس می‌شود، پریان بی‌شماری آفریده می‌شوند که بسیار زیبا و قدرتمند هستند که این دو ویژگی در تحقق اهداف پدید آورندگان این اساطیر که همان کم کردن یا تعدیل قدرت خدایان می‌باشد، ضروری است؛ چراکه آنان برای آن که محبوب خدایان واقع شوند، به زیبایی و برای ایستادگی در مقابل قدرت فوق بشری خدایان به قدرت نیازمندند. این اعتقاد تا آن‌جا پیش می‌رود که برخی از پریان یا پری زادگان، نظیر تیتس، مادر آشیل به مقام الهگی می‌رسند و خدا بانوی دریاها می‌شوند.

در اساطیر مردم مصر و آفریقا جادوگری و در اساطیر رم زیبایی و ویژگی برجسته پریان است و در برخی دیگر از سرزمین‌ها نیز که حیاتشان وابستگی بسیاری به بارش باران دارد، پیام آور باران بودن و سال خوب آوردن نیز به ویژگی های پریان افزوده شده است. در اساطیر بین النهرین، چین، ژاپن و ایران نیز این پدیده مشهود است. در ایران پس از زرتشت از آنجا که پریان مظهر شر قلمداد می شوند، در اوستا همه جا این موجودات عامل خشکسالی و آورنده‌ی سال بد به شمار می‌آیند. هر چند بر اساس نظر بعضی از محققان (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۱۴۰) ایرانیان قبل از زرتشت پریان را مظاهر خیر و خوبی می دانسته اند (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۱۴۰) چنانچه در برخی از اسطوره های کهن ایرانی فرشته باران که شاید خود نوعی پری باشد در مقابل دیو خشکسالی قرار می گیرد. اما در این میان عمده ترین نقش پریان در افسانه های قومی غالب سرزمین ها، نیکوکاری و واسطه بودن آنها در رساندن مردم به آرمان ها و آرزوهایشان است.

در غالب حکایات این سرزمین ها، پری نیکوکاری از راه می‌رسد و واسطه‌ی قرب و نزدیکی مردم عادی به طبقات حاکم و قدرتمند می‌شود برای مثال عاشقی را از طبقات فرودست یا دختر پادشاه پیوند می‌دهد و گنج و ثروت عظیمی را به فرد یا افراد فقیر می‌رساند و صدها نوع دیگر از اتفاقات معجزه آسا و خیال انگیز دیگر. این پدیده از دو جنبه قابل توجیه است:

نخست در خصوص افسانه‌ای بودن قدرت حاکمان و این که رسیدن به قدرت و مکنات آنان امری است که تنها در خیال حاصل می‌گردد، می‌توان گفت که وجود چنین موتیف‌ها یا موضوعاتی در حکایت‌های پریان، نتیجه‌ی ضعف شدید مادی و اقتصادی مردم، تضاد طبقاتی چشم‌گیر در جامعه، خودباختگی شدید مردم در مقابل طبقات حاکم یا به بیانی ملایم‌تر، ایمان و یقین روزافزون آنان به قدرت و اقتدار هیئت حاکمه است تا آن‌جا که در بسیاری از این داستان‌ها مردم را نسبت به فقر و رنج خود صبور و خرسند می‌یابیم و ردپای کوچک‌ترین اعتراضی را در افکار آنان نمی‌یابیم. مردمی که به راحتی پذیرای سرنوشتی محتوم می‌شوند و حتی تصور مخالفت با گروه حاکم را برابر با نابودی می‌دانند و در همین راستا است که موجودی به نام دیو یا غول در اذهان متولد می‌شود. دیو برخلاف پری،

موجودی شرور، زشت، خشن، آزمند و تبهکار است که غالباً با طبقه‌ی حاکم، در تضاد و جدال و محکوم به مرگ و نابودی است و پیوسته به دست پادشاهی خداگونه یا پهلوانی بزرگ از بین می‌رود و بسا ایزدان، قهرمانان و پادشاهانی که با در هم شکستن این موجود منفور به درجه‌ای از قداست دست می‌یابند.

در بسیاری از افسانه‌های پریان شاهزاده خانمی زیبا در دست دیو یا غولی اسیر است. در این میان، قهرمانی از راه می‌رسد و با کشتن دیو، شاهزاده را نجات می‌دهد. در حماسه‌های بزرگ جهان نیز، به اشکال دیگر با این پدیده روبه‌رو می‌شویم. برای مثال می‌توان به آزاد سازی کیکاووس (نماد قدرت حاکم) از جنگ دیو سپید، توسط رستم اشاره نمود.

در این جا می‌توان دریافت که غول یا دیو، سمبل مبارزه با حاکمان و پیوسته موجودی مغلوب است و این پدیده زاینده‌ی ذهن مردم ضعیف و تحت تأثیر زمینه سازی طبقات حاکم است.

از سوی دیگر چنانچه گفتیم، در اغلب این داستان‌ها، اگر قهرمان پیروز می‌شود و به گنج، خواسته یا محبوب دل‌آرایی می‌رسد، به مدد کمک‌رسانی یک پری نیکوکار و از طریق یک عامل جادویی است. این موضوع نیز با توجه به وجود دو عنصر زیبایی و قدرت فوق بشری در پری، ذهن ما را به آنجا می‌برد که در افکار سازندگان این حکایت در این بخش نیز پیوندی با اشراف زادگان، خدا بانوان و شاهزادگان وجود داشته است و پری در نقش خود خصوصاً از لحاظ توانایی و ویژگی‌های ذاتی شباهتی به آنان دارد و بر خلاف دیو، یار و مدد رسان مشتاقان طبقه‌ی حاکم است.

در بسیاری از این داستان‌ها ازدواج یک فرد عادی با دختری از بزرگان، در گرو انجام کاری طاقت فرسا، خارق‌العاده و محال قرار می‌گیرد. برای مثال، خواستگار باید هفت بار جواهر بیاورد، مویی را که در یک اقیانوس غرق شده است بیابد، از طلوع یا غروب خورشید جلوگیری کند و... در این جا تولد شخصیتی آرمانی به نام پری که نمونه‌ای از زنان زیبا، قدرتمند و تأثیرگذار است، در ذهن مردم امری عادی به نظر می‌رسد؛ چراکه تنها پری است که با استفاده از خصوصیات ذاتی‌اش می‌تواند قهرمان را نجات دهد.

دلاشولوفر در کتاب زبان رمزی قصه‌های پری وار می‌گوید:

حیات افسانه‌ها متعلق و موقوف به احساس حقارت و مذلت ماست. به میزانی که خود را از امتیازات و افتخاراتی که حق مسلم خویش می‌دانیم محروم می‌بینیم، دست توسل به دامن تخیل می‌زنیم. اگرچه متأسفانه درباره‌ی شایستگی‌های خویش به درستی و انصاف حکم نمی‌کنیم و سرخوردگی‌هایمان غالباً ناشی از دعوی‌های نابجای ماست که بسیار دردناک و زنده‌اند (لوفر، ۱۳۶۶: ۲۳۰)

با این همه نباید از نقش تأثیرگذار و مثبتی که با حضور این موجود در افسانه‌ها ایجاد می‌شود، غافل گشت. و آن عینی و ملموس کردن چهره‌ی زیبا و بی بدیل خیر و نیکی، آشکار کردن رشتی‌های شر و بدی و خصوصاً پیروزی نهایی خیر مقابل شر است؛ اگرچه به قیمت تحمل سختی‌ها و مشقت‌های توان فرسا باشد. و این موضوعی است که می‌تواند تأثیر فراوانی بر روان خوانندگان این داستان‌ها و خصوصاً کودکان بگذارد و روندی سازنده را در الگوی تربیتی آنان ایجاد کند.

این پژوهش برآن است که با نشان دادن برخی از نقش‌های گوناگون این شخصیت در اساطیر، داستان‌ها، ادبیات عامه و سایر موارد دیگر در ادبیات ایران و دیگر سرزمین‌ها، بدون هرگونه تفسیری، خواننده را در جریان ابعاد مختلف حضور پری در ادبیات شفاهی سایر ملل قرار دهد و قضاوت نهایی در مورد فلسفه‌ی بسامد حضور این موجود را آزادانه به او واگذارد تا نقش‌های دیگری نیز از او کشف و آشکار و راه‌های روشن‌تری برای بهره‌وری از ادبیات غنی و آکنده از معرفت و الهام گذشتگان به روی ما گشوده گردد.